

Jeremy Bentham: utilitarismus jako big brother

Autor: Murray Newton Rothbard

Překlad: Hynek Řihák

Bawerk.eu Brno 2024

Úvod

Jeremy Bentham (1748-1832) a ekonomie? I když se to nezdá, tak i Bentham patří svým způsobem do ekonomického myšlení, i když byl jinak především právním teoretikem, filosofem a radikálním společenským reformátorem. Známe je především jako zakladatele utilitarismu. Poměrně krátkou dobu se zabýval ekonomikou. Často bývá mylně považován za ekonomického myslitele ve stylu laissez-faire. To je dáno tím, že začínal jako obdivovatel skotského ekonoma Adama Smitha a proslavil se svojí knihou „Obrana lichvy“, ve které kritizoval zákony proti lichvě. Avšak postupně se stal stále více etatistickým, a to až tak, že by nad jeho názory zaplesal snad i nejméně diktátor 20. století. Do ekonomie pronikl zejména Benthamův utilitarismus a rozhodně to nebyl průnik nijak moc pozitivní. Na utilitarismu je založena pro příklad cost-benefit analýza, dodnes hojně v ekonomii užívaná, která je díky sčítání a odčítání užítku i dnes silně kontroverzní. Velmi kuriozní a velmi despotickou je Benthamova idea panoptika, idea, kterou by bral nejméně politik, který by chtěl být všemocným. Následující text z knihy „Austrian Perspective on the History of Economic Thought: volume II: Classical Economics“ je dílem významného amerického ekonoma a historika Murray N. Rothbarda, který čtivou formou zpracoval Benthamův (nejen) ekonomický život a doplnil ho i o náležitý citační aparát.

2.1 Od laissez-faire po etatismus

Jeremy Bentham začal jako oddaný smithovec, ale více konzistentně se držíci laissez-faire. Během své relativně krátké doby zájmu o ekonomii, se stal více a více etatistickým. Jeho sílící etatismus byl pouze jedním z aspektů jeho velkého - a vysoce nešťastného - příspěvku k ekonomii: jeho důslednému fylosofickému utilitarismu. Tento příspěvek, který otevírá široké stavidlo státnímu despotismu, pořád zůstává Benthamovým dědictvím současné neoklasické ekonomii.

Bentham se narodil v Londýně jako syn bohatého právníka, krátil si čas mládí v Oxfordu a byl přijat k soudu v roce 1772. Ale brzy bylo jasné, že Bentham neměl zájem na kariéře advokáta. Raději se usadil se svým zděděným majetkem a stal izolovaným filosofem, právním teoretikem a 'projektantem' nebo ztřeštěncem věčně meloucím o plánech na právní a politickou reformu, kterou vnucoval jakožto velkou a mocnou.

Benthamovým prvním a trvalým zájmem byl utilitarismus (který prozkoumáme dále níže), a který započal svou první vydanou prací ve věku 28 let, "Fragment on Government" (1776).

Většinu svého života Bentham působil jakožto velký muž, píšící chaoticky nekonečné a rozvláčné rukopisy podrobně vypracovávající jeho navrhované reformy a právní kodexy. Většina jeho rukopisů zůstala nepublikovaná až doby dlouho po jeho smrti. Zámožný Bentham žil v prostorném domě obklopeném poskoky a následovníky, kteří kopírovali revize po revizi jeho nečitelnou prózu, aby byla připravena pro případné publikování. Rozmlouval se svými žáky ve stejném smyšleném žargonu, kterým okořenil svoje texty. Ačkoliv byl veselým diskutérem, Bentham nesnesl žádný argument od svých pomocníků a následovníků; a jeho předčasně vyzrálý mladý následovník John Stuart Mill později vzpomínal s vřelým porozuměním pro Benthama, že 'selhal v tom, aby získal světlo z názorů jiných'. Kvůli svému jednání nebyl Bentham obklopen pohotovými a znalými následovníky, ale většinou nechápavými pomocníky, kteří ve vnímavých slovech profesora Williama Thomase 'pohlíželi na jeho práci s jistou resignovanou skepsí, jejíž omyly byly výsledkem toho, že byla mimo dosah kritiky a námitek'. Jak Thomas pokračuje: "Myšlenka, že byl obklopen skupinou nadšených následovníků, kteří převzali z jeho systému hledání kritiky každého aspektu tehdejší společnosti, které později použili na různé instituce, které potřebovaly reformu, je výtvozem pozdějšího liberálního vytváření mýtů. Do té míry do jaké vím, Benthamův kroužek byl dosti nepodobný těm u jakéhokoliv jiného velkého politického myslitele. Nešlo ani tak o lidi, kteří hledali v jeho díle přesvědčivé vysvětlení světa společnosti kolem nich a shromáždili se kolem něho, aby se dozvěděli více o jeho myšlení, jako spíše o lidi, kteří se ocitli v jakémsi očekávání a zmatku nad postupem díla, kterému by chtěli napomoci při jeho dokončení, ale které zůstávalo šíleně neuchopitelné a nejasné.

Co Bentham zoufale potřeboval, byl solidární a nezaujatý editor jeho díla, ale jeho vztah k jeho

následovníkům předem zabránil tomu, aby se tak stalo. 'Kvůli tomuto důvodu', doplňuje Thomas, 'zůstávala neustále narůstající masa rukopisů většinou terrou incognitou i pro nejbližší členy našeho kroužku.' V důsledku toho, pro příklad, takové velké dílo v rukopisu "Of Laws in General", zůstalo překvapivě needitováno, samotné nepublikováno až do našich dnešních dnů.

Pokud někdo mohl hrát tuto roli, byl to Benthamův vynikající žák James Mill, kterému se budeme věnovat později (kapitola třetí, není součástí překladu). Mnoha způsoby měl Mill schopnost a osobnost k provedení tohoto úkolu, ale byly zde dva fatální problémy: prvně Mill odmítl opustit svoji vlastní intelektuální práci kvůli tomu, aby se sám zcela podrobil pomoci svému mistrovi. Jak píše Thomas, 'Dříve nebo později všichni Benthamovi následovníci čelili volbě pohlcení nebo nezávislosti'. Ačkoliv byl oddaným následovníkem Benthamovského utilitarismu, Millova osobnost byla taková, že pohlcení bylo pro něj mimo diskusi.

Za druhé, nedbalý a lehkomyšlný Bentham zoufale potřeboval být formován a čilý, systematický, pedantský a komandující James Mill byl právě tím mužem, který by toto formování mohl udělat. Ale nepřekvapivě Bentham, velký muž, se nehodlal nechat někým tvarovat. Jejich osobní střet byl příliš velký pro jejich vztah, aby si byly něčím více než jen lidmi s velkým odstupem, i v době Millova vrcholícího učednictví u Benthama, předtím než Mill dosáhl ekonomické nezávislosti na svém bohatém patronovi. Mill tak v rozčilení napsal jednomu svému blízkému příteli o Benthamovi: „Bolest, kterou zřejmě pociťuje při pouhém pomyšlení, že by se měl věnovat tomuto tématu, si dokážeš představit jen stěží“. Ve stejnou dobu Bentham a i dlouho poté, sdělil svoji dlouhodobou nelibost nad Milem svému poslednímu žákovi Johnu Bowringovi: 'Nikdy se mnou ochotně neprohodí slovo. Když má jiný názor, mlčí... Očekává, že si podmaní každého pomocí svého dominantního tónu - přesvědčujícíce každého o svých kladech. Jeho způsob diskuse je deptající a utiskující.' Není zde žádný lepší způsob jak shrnout osobní střet mezi těmito dvěma. (2)

Benthamova první vydaná práce "Fragment on Government" (1776) zprostředkovala mladému Benthamovi vstup do vůdčích politických kruhů, obzvláště přátel lorda Shelburna. Ti zahrnovali whighovské politiky jako byl lord Camden a William Pitt mladší a dva muže, kteří se rychle stali Benthamovi blízkými přáteli a ranými žáky, Ženevan Etienn Dumont a sir Samuel Romilly. Dumont byl hlavním nositelem benthamovské doktríny na evropském kontinentě.

Zatímco utilitariánská politická a právní reforma byly i nadále jeho hlavním zájmem během celého jeho života, Bentham přečetl a absorboval "Bohatství národů" v 70. letech 18. století nebo v raných 80. letech 18. století, rychle se stal oddaným následovníkem. Ačkoliv Bentham neoceňoval prakticky žádné jiné autory, obvykle odkazoval na Adama Smithe jako na 'otce politické ekonomie', 'velkého mistra,' a 'spisovatele suverénní dokonalosti'. V raných 80. letech 18. století byl Benthamův bratr Samuel, bohatý inženýr, zaměstnán carevnou Kateřinou II. na

organizování různých průmyslových projektů. Samuel pozval Jeremyho, aby s ním pobyl v Rusku, kde byl od poloviny 80. let 18. století do roku 1787 s výhledem na představení 'všeobsažného [právního] kodexu, který by dovolil carevně vládnout jejímu carství efektivněji.

Je charakteristické, že Bethman nikdy nedokončil kodex pro Kateřinu, ale když byl v Rusku, dozvěděl se - jak se ukázalo mylně - že William Pitt, nyní premiér, připravoval požadavek na omezení legální maximální míry úroku z 5 na 4 procenta. Zneklidněn, Bentham sepsal a brzy publikoval v roce 1878 své první a jediné dobře známé dílo o ekonomii: jiskřivou a energickou "Defence of Usury" (Obrana lichvy). Ve snaze přinést do smithovského laissez-faire více konzistence, Bentham argumentoval proti jakémukoliv proti-lichvářskému zákonodárství. Založil svůj pohled přímo na konceptu svobody smlouvy a tvrdil, že 'žádný člověk zralého věku a dobré mysli, svobodně jednající a s očima otevřenými by neměl bránit... takovýmto smlouvám, při vydělávání peněz takovým to způsobem, když si myslí, že je správný'. Předpokladem v jakékoliv situaci je svoboda smlouvy: 'Ty, kdož omezuješ smlouvu; ty kdož kladeš omezení na svobodu člověka, je to na tobě ... uvést důvod pro to, proč tak činíš.' Navíc, jak může být 'lichva' trestným činem, když jde o směnu provedenou pomocí vzájemného souhlasu půjčovatele a půjčujícího: 'Lichva', uzavírá Bentham, 'pokud má být přečinem, je přečinem spáchaným se souhlasem, tj. se souhlasem strany, o které se předpokládá, že bude poškozena, nemůže ze své podstaty být vložena do seznamu přečinů, pakliže nebyl souhlas buď získán neférově anebo nesvobodně: v prvním případě se shoduje s podvodem; v druhé s násilným vynucením'.

Ve svém doplňku k "Defence of Usury" Bentham přeformuluje a přiostrí Turgotovu-Smithovu obhajobu úspor. Úspory vyústí v akumulaci kapitálu: 'Kdokoliv spoří peníze, jak se říká, přidává proporcionálně k obecné masě kapitálu... Svět může zvětšit svůj kapitál jen jedním způsobem: totiž šetrností'. Tento pohled vede k principu, že 'kapitál omezuje obchod', že rozsah obchodu nebo výroby je omezen množstvím kapitálu, který byl akumulován. Ve zkratce: 'obchod každého národa je omezen množstvím kapitálu.'

Laissez-faire implikací, jak ji viděl Bentham, je, že vládní akce nebo utrácení nemůžou zvýšit celkové množství kapitálu ve společnosti; jen mohou odklonit kapitál od svobodného trhu k méně produktivnímu použití. Jakožto výsledek, 'žádné regulace ani vůbec jakékoliv úsilí, ať už ze strany poddaných nebo vládnoucích, nemůže zvýšit velikost bohatství, které je vyrobeno během dané doby nad množství, které by bylo větší než jsou výrobní síly množství kapitálu k dispozici... schopné vyrobit.'

"Defence of Usury" měla velký vliv v Británii a jinde. Dr. Thomas Reid, zasloužilý skotský filosof 'selského rozumu', který nahradil Adama Smithe na křesle morální filosofie v Glasgowě, tuto knihu velmi podporoval. Velký hrabě de Mirabeau, vůdčí síla v časně fázi Francouzské revoluce dílo přeložil do francouzštiny. A ve Spojených státech vyšlo toto pojednání v několika vydáních a

inspirovalo několik států ke zrušení jejich zákonů proti lichvě.

Během procházení Defence jsou v ní náznaky hodnotné analýzy. Půjčování je definováno jako 'směna současných peněz za budoucí' a jiné náznaky časové preference nebo čekání jakožto klíče k úsporám obsahují takové fráze jako, že ti co spoří se 'rozhodují o obětování současnosti pro budoucnost'. Bentham také naznačuje, že část platby úroku zahrnuje rizikovou prémii, druh pojišťovací prémie za riziko ztráty způsobené tím, kdo si půjčuje.

Během 80. let 18. století napsal Bentham také svoji "Essay on Reward", vydanou až o půlstoletí později jako "Rationale of Reward". V ní, Bentham objasnil nadšeně 'konkurenci jako odměnu' a oslavoval 'výhody plynoucí z vůbec neomezované svobody konkurence'. Byl to tento princip svobodné konkurence a opozice k vládním monopolům, kterým 'otec politické ekonomie' měl, dle Benthamových příliš nadšených slov, 'vytvořit novou vědu'.

Ve své další ekonomické práci, nepublikovaném 'Manual of Political Economy' (1795), pokračoval Bentham v tématu laissez-faire 'Ne více obchodu než kapitálu'. Vláda, zdůrazňuje, může jen odklonit investiční fondy od soukromého sektoru; nemůže zvýšit celkovou úroveň investic. 'Cokoliv je dáno jednomu odvětví, tak mnoho je odňato zbytku... Každý státník, který si myslí, že regulacemi zvýší rozsah obchodu, je dítětem, jehož oko je větší než jeho břicho.' Ke konci stejného díla se nicméně objevuje mráček, ne větší než je lidská ruka, který nakonec převezme vedení v benthamově ekonomické analýze. Pro Benthama začal jeho rapidní sešup směrem k inflacionistickému proudu. V jakémsi dodatku k této práci uvádí, že vládní papírové peníze by mohly zvýšit kapitál, pokud by zdroje nebyly 'plně využité'. Není zde žádná analýza toho, jako, že samozřejmě není nikde v inflacionistickém kánonu, proč tyto zdroje byly 'nevyužité', tj. proč jejich vlastníci omítají jejich použití. Odpověď musí být: protože majitelé zdrojů požadují přehnaně vysoké ceny nebo mzdy: inflace je tak prostředkem k oklamání majitelů zdrojů snížením jejich reálných požadavků.

Jeremyemu Benthamovi netrvalo dlouho, aby sklouzl po kluzkém svahu od Adama Smithe a toho, co bude Sayovým zákonem, nazpět k merkantelismu a infalcionismu. Krátce poté v nepublikovaném 'Proposal for the Circulation of a New Species of Paper Currency' (1796), Bentham vesele spojuje svoje 'projektování' a konstruktérský duch se svým nově nalezeným inflacionismem. Místo různých dluhopisů a placení úroků z nich, vláda, navrhuje, by měla jednoduše v království monopolizovat veškeré vydávání papírových bankovek.

Mohla by potom vydávat bankovky, pokud možno nepřinášející úrok, ad hoc a ušetřit sama za úrok.

Bentham stěží odpověděl, nejlépe jak mohl, na otázku o omezení množství, které by mělo být na tyto vládní peníze. Omezením, odpověděl, by samozřejmě bylo 'množství papírové měny v

zemi'. Benthamův novodobý editor je řádně pohrdavý k tomuto jasně nesmyslnému tvrzení: 'Je to jako říci 'nebe je omezením', když nevíme, jak vysoké nebe může být.' (3)

Ve svém pozdějším textu o tomto předmětu, Bentham hledal nějaká omezení množství při vydávání papírových bankovek, ačkoliv neúspěšně. Ale jeho oddanost širokému inflacionistickému kursu se dále prohlubovala. V jeho nedokončeném díle 'Circulation Annuities' (1800), rozvíjel svoje schéma vládních papírových peněz dále a vítal praktičnost inflace v době války. Opravdu, Bentham učinil totální útok na pohled Turgota – Smitha - Saye a vlastně vyhlásil, že použití pracovní síly je přímo proporcionální k množství peněz: 'Žádný přídavek není nikdy učiněn k množství práce na žádném místě, pokud se nezvýší množství peněz na tomto místě... Z tohoto pohledu musí býti potom peníze nahlíženy jako příčina, bezpodmínečně nutná, pro práci a obecný blahobyt.' Množství peněz je vším; tolik tedy Smithově doktríně! Ve skutečnosti šel Bentham dále v *Circulation Annuities*, vršil opovržení ke svému údajnému učiteli kvůli tomu, že odsuzoval merkantilistické předsudky ve prospěch státního hromadění zlata a stříbra a pro 'příznivou' obchodní bilanci. Není zde žádná absurdita, tvrdil Bentham: "ve slavnostním jásání veřejnosti, která pozoruje jaký [velký] stupeň toho, co se nazývá obchodní bilance, je příznivý pro tuto zemi... Sveden pýchou objevitele, Adam Smith, který si půjčil svoje slova z kuchyně, se pokoušel hodit svůj pomýlený výsměch na to, že je dáována přednost zlatu a stříbru."

Poté, co opět volal po eliminaci bankovních peněz ve prospěch vládního monopolu na vydávání bankovek (ve zlomkovitém díle 'Paper Mischief Exposed', 1801), Bentham dosáhl vrcholu inflacionismu ve své knize 'The True Alarm' (1801). V této nepublikované práci Bentham nejen pokračuje v námětu stran plné zaměstnanosti, ale také reptá nad údajnými hroznými důsledky hromadění peněz, které jsou odebrány ze spotřeby, a které místo toho aby byly investovány, směřují do hromadění. V tomto případě, katastrofa: pád všech cen, zisku a výroby. Nikde Bentham nerozpoznal to, že hromadění a obecný pád cen také znamenají pád veškerých nákladů a neznamenaají žádnou potřebu nutně omezovat investice nebo výrobu. Samozřejmě, Bentham také pracoval na Mandevillovu omylu o přínosech a jedinečnosti posilujícího efektu výdajů na luxus. V merkantilistickém a proto-keynesiánském duchu jsou úspory zlem, zatímco luxusní spotřeba oživuje výrobu. Jak se kapitálové statky mohou udržovat, tím méně jejich počty navyšovat, bez úspor, není v jeho bizarním modelu vysvětleno.

James Mill a David Ricardo byli považováni za loajální benthamovce a byli jimi, co se týká utilitáriánské filosofie a ve víře v politickou demokracii. V ekonomii to nicméně byl jiný případ a Mill a Ricardo stáli jako skály za Sayovým zákonem a analýzou Turgota a Smithe, byly pevně úspěšní v tom, že odrazovali od vydání 'The True Alarm'. Ricardo se vysmíval téměř veškeré pozdější Benthamově ekonomii a v případě peněz a výroby si kladl správnou otázku: 'Proč by měl pouhý nárůst množství peněz míti nějaký jiný dopad, než jen snížení jejich hodnoty? Jak to způsobí jakýkoliv nárůst výroby komodit... Peníze nemohou požadovat statky... ale statky

mohou požadovat peníze.' Benthamovo hlavní téma... 'že peníze jsou příčinou bohatství' - Ricardo pevně a rozhodně odmítl.

Ve své předposlední důležité práci o ekonomii Jeremy Bentham opsal úplný kruh. Započal ekonomickou část své kariéry energickým útokem na zákony proti lichvě; zakončil ji obhajováním nařízení maximální ceny chleba. Proč? Protože masy veřejnosti by dávaly přednost nízké ceně chleba (nesporně!), a tak zde bude 'racionální' a 'neměnný standard' pro dobrou a morální cenu chleba, standard, který zřejmě svobodná smlouva a svobodné trhy nemohou ustavit. Jaký by takový standard byl? Ukazující, že u Benthama ad hoc utilitarismus a cost-benefit analýza zcela vytlačily správnou ekonomickou teorii z jeho dosahu, odpovídá, že by musel být empirický a ad hoc. Odhazující ekonomickou teorii, Bentham tvrdí, že autority by měly stanovit 'přiměřenou' maximální cenu, která by zvažovala náklady a přínosy, výhody a nevýhody každé možné ceny. A Bentham ujišťuje své čtenáře o své umírněnosti: on 'nepovažuje toto [svůj návrh] za bič nebo škorpióna pro potrestání pěstitelů obilí'. Ale to by byl nevyhnutelný důsledek.

Ad hoc empirismu nyní u Benthama převládal. Připustit to, že všechny předchozí pokusy o ustavení maximálních cen byly katastrofou, tomu Bentham upírá jakýkoliv význam, podobně jako později institucionalisté a stoupenci historické školy, protože okolnosti každého určitého času a místa jsou nutné rozdílné. Ve zkratce Bentham zcela popíral ekonomii - tj. popíral existenci zákonů, které abstrahují od určitých podmínek, a které jsou aplikovány na všechny směny nebo jednání, a to kdekoliv.

Bentham často používal rozvažování, které bylo pokroucené a i absurdní, když argumentoval proti odpůrcům kontroly cen. Pro příklad, co se týká tvrzení, že stanovení maximálních cen povede k nadměrné spotřebě převyšující nabídku (jeden z největších problémů spojený s cenovou kontrolou), Bentham trval na tom, že to by nemohlo v Británii nastat, když chudinské právo (Poor Law) zajišťuje sociální dávky při rostoucí ceně chleba. Názor, že v některých dobách nebo jiných může být poptávková křivka vertikální a není klesající je v každém století charakteristickým znakem ekonomické ignorace a Bentham nyní prošel tímto testem. Po staletí autoři a teoretici věděli, že poptávka klesá s tím, jak roste cena a Bentham nyní psal tak jako by ekonomie nikdy neexistovala - a nemohla nikdy existovat.

Protože konzistence byla hájemstvím opovrhované deduktivní logiky, Bentham popíral, že jeho odpor proti zákonům proti lichvě má nějaký vztah k jeho obraně cenové kontroly na chleba. Ale zatímco pořád ještě tvrdil, že jeho dřívější analýzy byly správné, nyní nabídl zásadní revizi: přehlédl, že pozoruhodnou výhodou zákonů proti lichvě je to, že vláda si může půjčovat levněji (samozřejmě na náklady vyždímaných mezních soukromých vypůjčovatelů). A pokračoval v tom, že připouští, že nyní shledává tuto 'výhodu' rozhodující tak, že by dal zákony proti lichvě do

programu vlády: 'Očekával bych, že zjistím to, že tyto výhody v tomto ohledu převládají nad všemi ostatními nevýhodami.' Ve zkratce Bentham, údajný 'individualista' a zastánce laissez-faire shledává, že výhoda pro vládu převažuje všechny soukromé nevýhody!

Proti tomu jak se dříve stavěl k lichvě, Bentham popíral, že by kdy věřil v jakékoliv samo-přizpůsobování a tendence k rovnováze trhu nebo v to, že úrokové míry řádně přizpůsobují úspory a investice. Pokračoval ve svých výpadech proti laissez-faire a přirozeným právům, aby společně a nerozdílně odhalil nekompatibilitu mezi utilitarismem na jedné straně a laissez-faire nebo majetkovými právy na druhé straně: "Nemám, neměl jsem, ani nebudu mít žádnou hrůzu, sentimentální nebo anarchickou z ruky vlády. To ponechám Adamu Smithovi a zastáncům práv člověka... aby hovořili o zásazích do přirozených svobod a dávali nám zvláštní argument proti tomu nebo tam tomu zákonu, nějaký argument, jehož důsledkem bude přidání nějakého negativa ke všem zákonům. Zásahy vlády, tak často jak v mém celkovém pohledu na tuto otázku, kdy je nejmenší vyrovnání na straně výhod jejich výsledkem, jsou záležitostí, kterou vidím celkově s takovým uspokojením, jaké bych mohl tolerovat a mnohem více než bych mohl zanedbat." Zásahy vlády, které jsou v mém celkovém pohledu na věc, výsledkem i té nejmenší rovnováhy na straně prospěchu, jsou záležitostí, kterou sleduji s naprostým uspokojením, stejně jako s tolerancí, a s poněkud větší zanedbáním, než bych měl.

Člověk by žasl pomocí jakého mystického standardu 'vědy' zvládal Bentham vážit výhody a nevýhody každého určitého zákona. O tři roky později, v roce 1804, Jeremy Bentham ztratil zájem o ekonomii, skutečnost, za kterou musíme být navždy vděční. Je jen nešťastné, že tento pád horlivosti nenastal o polovinu dekády dříve. Případ Jeremyho Benthama by měl být nicméně poučným pro armády ekonomů, kteří se pokoušejí spojit utilitaristickou filosofii s ekonomikou svobodného trhu.

Někdo by si mohl myslet, že mistr utilitarismu by mohl přispět k analýze užitku v ekonomii, ale zvláštní, Bentham se zajímal jen o 'makro' sféru ekonomického myšlení. Jediná výjimka přišla ve z větší části nešťastném díle "True Alarm" (1801), ve kterém Bentham nejen vyhlásil, že 'všechny hodnoty mají základ v užitečnosti', ale také vyložil pádnou kritiku údajného "paradoxu hodnoty" Adama Smitha. Voda, poznamenává Bentham, může mít a má ekonomickou hodnotu, zatímco diamanty mají svoji hodnotu v použití, které je základem jejich ekonomické hodnoty. Pokračující, Bentham se přibližuje k marginalistickému vyvrácení paradoxu hodnoty: "Důvodem proto, proč voda nemá hodnotu s ohledem na směnu je to, že je zbavena hodnoty s ohledem na použití. Jestliže celé požadované množství je dostupné, přebytek nemá žádnou hodnotu. Bylo by tomu stejně v případě vína, obilí a všeho ostatního. Voda poskytovaná tak, jak je přírodou, bez lidského úsilí, se pravděpodobně bude nacházet v takové hojnosti, která ji činí nadbytečnou; ale je zde mnoho okolností, při kterých má směnou hodnotu nadřazenou hodnotě vína."

2.2 Osobní utilitarismus

Jak jsme viděli, striktně ekonomické názory Jeremyho Benthama, zvláště když sklouzl nazpět k merkantelismu, neměly žádný dopad na ekonomické myšlení, ani na jeho vlastní filosofické následovníky jako byl James Mill a Ricardo. Ale jeho filosofické názory, zavedené do ekonomie těmito stejnými následovníky, zanechaly nešťastný a trvalý dopad na ekonomickém myšlení: poskytly ekonomii její podklad a dominantní sociální filosofii. A tato dominance není méně mocnou kvůli tomu, že je obecně implicitní a neprozkoumaná.

Utilitarismus poskytl ekonomům schopnost provést kvadraturu kruhu: umožnil jim projevit názory a zaujmout pevnou pozici ohledně veřejné politiky, zatímco nadále mohli předstírat, že jsou praktickými, 'vědeckými', a také 'hodnotově neutrálními'. Jak 19. století postupovalo a ekonomie se stávala samostatnou profesí, cechem s vlastním kódem a praxí, začala se zmocňovat nepřekonatelné touhy opíčit se po úspěchu a prestiži 'tvrdých' fyzikálních věd. Ale předpokládalo se, že 'vědci' budou objektivní, bez postranních zájmů, nepředpojatí ve své vědecké práci. Předpokládalo se tak, že když se ekonomové přihlásí k nějakým morálním principům nebo politické filosofii, že to nějak zanechá virus 'předpojatosti', 'předsudků,' a nevědeckých postojů do ekonomické disciplíny.

Tento postoj primitivní imitace fyzikální vědy ignoruje tu skutečnost, že lidé a neživé objekty jsou významně rozdílní: kameny nebo atomy nemají hodnoty a nečiní volby, zatímco lidé neodmyslitelně musí hodnotit a vybírat si. No, je dokonale možné pro ekonomy, aby se omezili na analýzu následků takových hodnot a voleb, pod podmínkou, že netrvají na žádné veřejné politice. Ale ekonomové jsou zapálení právě pro takovéto postoje; ve skutečnosti je zájem v politice obecně hlavní motivací pro to se na prvním místě angažovat ve studiu ekonomie. A obhajoba politiky – tedy říkat, že vláda by měla nebo neměla dělat A, B nebo C - je ipso facto zaujímáním hodnotového soudu a implicitně etického postoje. Není zde žádná cesta jak obejít tuto skutečnost a to nejlepší, co může být učiněno, je zabývat se takovými etickými racionálními zkoumáním o tom, co je nejlépe ve shodě s charakterem člověka. Ale sledování 'hodnotově neutrální' vědy předem zamezuje takové cestě, a tak ekonomové tím, že přejali utilitarismus, byly schopni předstírat nebo oklamat sami sebe v tom, že jsou přísně vědečtí, zatímco propašují neanalyzované a chatrné etické názory do ekonomie. Tímto způsobem se ekonomové chápou horšího z obou světů, implicitně propašují omyly a předsudky ve jménu neústupné hodnotové svobody. Benthamovská infekce ekonomie bacilem utilitarismu nebyla nikdy vyléčena a zůstala vůbec jak rozšířená, tak převládající.

Utilitarianismus se skládá ze dvou základních částí: osobního utilitarismu a společenského utilitarismu, ten druhý byl budován podle prvního. Oba jsou mylné a zhoubné, ale společenský utilitarismus, který nás zde bude více zajímat, přidal mnoho omylů a byl by nezdravý, i kdyby osobní utilitarismus byl udržitelny.

Osobní utilitarismus, který započal s Davidem Humem uprostřed 18. století, předpokládal, že každý jednotlivec je ovládán pouze touhou k uspokojení svých emocí, svého 'zaujetí', a že tyto emoce štěstí a neštěstí jsou primárně dané a neanalyzovatelné. Jedinou funkcí lidského rozumu je používat ho jakožto prostředku k tomu, aby člověku ukázal jak se dostat k jeho cílům. Rozum nemá žádnou funkci při určení samotných cílů člověka. Rozum je pro Huma a pro pozdější utilitaristy jen služkou, otrokem vášní. Není zde potom žádný prostor pro přirozené právo, aby ustavilo nějakou etiku lidstva.

Ale, co se má potom činit s tou skutečností, že většina lidí se rozhoduje o svých cílech pomocí etických principů, které nemohou být zredukovány na původní osobní emoce? Ještě více překáží utilitarismu ta zřejmá skutečnost, že emoce je služebnou takovýchto principů a není zřetelně konečně daná, ale spíše určená tím, že tyto principy nastanou. Tak někdo, kdo ohnivě přijímá nějakou jistou etickou anebo politickou filosofii se bude cítit veselý tehdy, kdykoliv taková filosofie ve světě uspěje a nešťastným tehdy, když se tato setká někde s nezdarem. Emoce jsou potom služebnou principů, místo toho aby tomu bylo naopak.

Tím, že se chopil takových anomálií, utilitarianismus, který se chlubí tím, že je proti mysticismu a je vědecký, musí jít proti skutečnosti a předložit svoji vlastní mystifikaci. Proto potom musí utilitarismus říci, že buď lidé si jen myslí, že musí přijmout převládající etické principy a/nebo že by měli takové principy opustit a lpět jen na neanalyzovatelných pocitech. Ve zkratce, utilitarismu musí buď stát v tváři tvář skutečností, které jsou všem zřejmé (metodologie, která je jistě zjevně nevědecká) a/nebo přijmout svoje vlastní neanalyzovatelné etické názory, aby odsoudil všechny (ostatní) etické názory. Ale pak je sám mystickou, hodnotově zaujatou a samu sebe vyvracující anti-etickou doktrínou (nebo spíše nějakou etickou doktrínou, která není otrokem neanalyzovatelných vášní).

V každém případě se utilitarismus sám sebe vyvrací tím, že porušuje svůj vlastní axiom nejit za dané emoce a hodnocení. Navíc, je běžnou lidskou zkušeností, zopakujme, že subjektivní touhy nejsou absolutně dané a nezměnitelné. Nejsou hermeticky uzavřené před přesvědčováním, ať racionálním nebo jiným. Vlastní zkušenost někoho a argumentace jiných můžou a přesvědčí lidi k tomu, aby svoje hodnoty změnili. Ale jak by tomu tak mohlo být, pokud by všechny touhy a hodnocení jednotlivců byly čistě dané, a nebyly by předmětem změny pomocí přesvědčování mezi jednotlivci ze strany druhých osob? Ale pokud tyto touhy nejsou dané a mohou být měněny pomocí přesvědčivosti morálního argumentu, potom by z toho plynulo, že naopak vůči předpokladům utilitarismu, nadsubjektivní etický principy existují, mohou být obhájeny a můžou mít dopad na jiné lidi a na jejich vlastní hodnoty a cíle.

Jeremy Bentham přidal k utilitarismu další omyl, který se stal ve Velké Británii od doby Davida Humeho módním. Co horší, Bentham měl redukovat všechny lidské touhy a hodnoty z

kvalitativních na kvantitativní; všechny cíle jsou redukovány na kvantitu a všechny zdánlivě rozdílné hodnoty - třeba připínáček a poezie - mají být redukovány na pouhé rozdíly v kvalitě a stupni. Směřování k drastickému omezení kvantity na kvalitu opět působí na vědeckou vášeň mezi ekonomy. Kvantita je uniformním předmětem zkoumání v tvrdých, fyzikálních vědách; neznamená to tedy to, že zabývat se kvalitou při studiu lidského jednání je mysticismem a ledabylým nevědeckým postojem? No, opět ekonomové zapomínají, že kvantita je přesně ten koncept, který je potřebný pro to, aby se dalo zabývat kameny anebo atomy; tyto entity nemají vědomí, nehodnotí a nečiní volbu; tak jejich pohyby mohou být a měly by být mapovány pomocí kvantitativního měřítka. Ale lidští jednotlivci, naproti tomu, mají vědomí a osvojují si hodnoty a dle nich jednájí. Lidé nejsou nemotivovanými objekty, které se popisují vždy kvantitativně. Lidé jsou kvalitativní, to jest, reagují na kvalitativní rozdíly, a hodnotí a vybírají si na tomto základě. Redukovat kvalitu na kvantitu, tak vede k těžkému pokřivení skutečného charakteru lidských bytostí a lidského jednání. Tím, že se pokřivuje skutečnost, se ukazuje, že utilitarismus je opakem opravdové vědy.

Pochybným příspěvkem Jeremyho Benthama k doktríně osobního utilitarismu byla - vedle toho, že byl jeho nejvíce známým propagátorem a popularizátorem - v ještě větší míře jeho kvantifikace a jeho hrubá redukce. Tím, že se pokoušel učinit tuto doktrínu ještě více 'vědeckou', se Bentham pokoušel vytvořit 'vědecký' standard pro takové emoce jako je štěstí a neštěstí: kvantifikování radosti a utrpení. Všechny neurčité dojmy stran štěstí a touhy mohly být dle Benthama redukovány kvantitativně na radost a utrpení: radost 'dobro', utrpení 'zlo'. Člověk se tak jednoduše pokouší maximalizovat radost a minimalizovat utrpení. V tom případě, jednotlivec - a vědec, který ho pozoruje - může použít opakující se 'počty radosti a utrpení', což Bentham nazývá 'počet přinášející štěstí', který může být sečten tak, aby vytvořil požadovaný výsledek, který doporučuje nebo nedoporučuje jednání v jakékoliv dané situaci. Každý člověk potom, se může zaobírat v tom, co neo-benthamovští ekonomové dnes nazývají 'cost-benefit analýzou'; v jakékoliv situaci, může měřit výhody - jednotky radosti - vážit je proti nákladům - jednotkám utrpení - a vidět, které převáží nad druhými.

V diskusi, ve které profesor Plamenatz vhodně říká, že 'paroduje rozum', se Bentham pokoušel dát objektivní 'dimenze' radosti a utrpení, tak aby určil vědecky vhodnost svého výpočtu štěstí. Tyto dimenze tvrdí Bentham, jsou sedmeré: intenzita, trvání, jistota, blízkost, plodnost, ryznost a rozsah. Bentham tvrdí, že přinejmenším konceptuálně mohou být všechny tyto vlastnosti změřeny, a potom spolu násobeny, aby byl získán čistý výsledek pro utrpení nebo radost z jakéhokoliv jednání.

Bude potřeba jednoduchého příkladu, aby se ukázalo, že Benthamova teorie sedmi rozměrů je naprostou pošetilostí. Emoce nebo pocity jsou kvalitativní a nejsou kvantitativní a žádná z těchto 'dimenzí' nemůže být násobena anebo vážena dohromady. Opět, Bentham se chápe nešťastné

přírodovědné analogie s hmotnými objekty. Trojrozměrný objekt je ten, který má každou stranu lineární, a tak všechny tyto lineární jednotky mohou být spolu násobeny, aby byla získána jednotka objemu. V lidském hodnocení, i pokud jde o radosti a utrpení, není žádná jednotka společná pro každou z těchto jejich 'dimenzí', a tak zde není žádný způsob jak násobit takové jednotky. Jak tvrdí břitce profesor Plamenatz: "pravdou je, že ani nějaký všemocný Bůh nemůže dělat takové kalkulace, protože představit si je, je nemožné. Intenzita radosti nemůže být změřena oproti době svého trvání, ani její trvání proti jistotě nebo nejistotě, ani tato druhá uvedená dimenze proti blízkosti nebo vzdálenosti." (4)

Plamenatz přidává, že je pravdou to, jak Bentham uvádí, že lidé často srovnávají směřování svého jednání a vybírají si ta jednání, které shledávají nejvíce žádoucími. Ale to jednoduše znamená, že si vybírají mezi alternativami, ne že se by zabývali kvantitativními kalkulacemi v jednotkách radosti a utrpení.

Ale jedna věc může být ve prospěch Benthamovy absurdní doktríny řečena. Přinejmenším se Bentham pokoušel, bez ohledu na to jak mylně, založit svoji cost-benefit analýzu na objektivním standardu výnosů a nákladů. Pozdější utilitariánští teoretici spolu s ekonomii nakonec opustili výpočet radosti-utrpení. Ale tím, že tak učinili, opustili jakýkoliv pokus, aby poskytli nějaký standard, který by položil ad hoc náklady a výnosy na nějaký druh srozumitelného základu. Proto, je potom odvolávání se na náklady a výnosy, i na osobní úrovni, nutně vágní, ničím nepodepřené a arbitrární.

Navíc, John Wild výmluvně dává do kontrastu utilitářskou osobní etiku a etikou přirozeného práva: "Utilitářská etika nedělá žádný jasný rozdíl mezi hrubou touhou nebo zájmem, a tím že dobře uvážené nebo dobrovolné touhy jsou spojeny s praktickým rozumem. Hodnota nebo radost nebo uspokojení je předmětem každého zájmu, bez ohledu na to, jak nahodilý nebo pokroucený může být. Kvalitativní rozdíly jsou jednoduše ignorovány a dobro je zvažováno jen čistě v kvantitativním duchu jako maximum radosti nebo uspokojení. Rozum nemá nic společného s vyvoláním dobré touhy. Jedna touha není víc legitimnější než druhá. Rozum je otrokem vášní. Jeho posláním je vyčerpat se stran plánů na maximalizaci takových zájmů, které vyrůstají pomocí náhody nebo jiných iracionálních příčin... Proti tomu teorie přirozeného práva tvrdí, že je zde ostrý rozdíl mezi hrubou touhou a uvědomělou touhou vyvolanou za účasti praktického rozumu. Dobro nemůže být adekvátně zvažováno v čistě kvantitativním duchu. Náhodné zájmy, které brání plné realizaci základních běžných tendencí, jsou odsuzovány jakožto jdoucí proti přirozenosti... Když se rozum stává otrokem vášní, je lidská svoboda ztracena a lidská nátura je zkažena... Etika přirozeného práva ostře odděluje základní potřeby a práva od náhodných práv. Dobru nebývá adekvátně porozuměno, když se jen maximalizují kvalitativně indiferentní účely, ale naopak když se maximalizují ty tendence, které se kvalitativně podřizují charakteru člověka, a které povstávají z racionálního uvědomění a svobodné volby... Existuje

stabilní univerzální standard, který spočívá na něčem, co je pevnější, než jsou jen proměnlivé touhy, na něž se lze odvolat i z maximálních dohod zkorumpované společnosti. Tímto standardem je přirozené právo, které přetrvává, dokud přetrvává člověk - které je tak neúplatné a nezczitelné, a které obhajuje právo povstat znovu proti zkorumpovanému a tyranskému sociálnímu řádu." (5)

Konečně v dodatku k problémům výpočtu radosti-utrpení, osobní utilitarismus radí, že jednání by mělo být posuzováno ne podle svého charakteru, ale podle svých následků. Ale, v ne-benthamovské, pouhé nákladové-výnosové analýze (spíše než 'objektivní' radost-utrpení analýze), jak může někdo změřit následky jakéhokoliv jednání? A proč je považováno za jednodušší, řekněme 'vědečtější', posuzovat následky, než posuzovat samotné jednání podle jeho charakteru? Navíc, je mnohdy velmi těžké spočítat, jaké budou následky nějakého zvažovaného jednání. Jak máme zjistit druhotné, terciální a tak dále následky nebo natož následky okamžité? Tušíme, že Herbert Spencer měl ve své kritice utilitarianismu pravdu: je mnohdy lehčí vědět, co je správné, než co je výhodné.

2.3 Společenský utilitarismus

Rozvinutím utilitarismu z osobní na společenskou stránku věci Bentham a jeho následovníci začlenili všechny jeho omyly a přidali kromě nich mnoho dalších. Jestliže se každý člověk pokouší maximalizovat radost (a minimalizovat utrpení), potom společenské etické pravidlo má, pro benthamovce, hledat vždy 'největší radost pro největší počet', ve společenském výpočtu štěstí, ve kterém se každý člověk počítá jednou, ne více a ne méně.

První otázkou je mocná otázka toho, že je tu sebepopření: pokud je každý člověk nutně ovládán zákonem maximalizace radosti, potom proč ve světě dělají tito utilitariánští filosofové něco zcela rozdílného - že volají po abstraktních společenských principech ('největší štěstí největšího počtu')? (7) A proč jsou jejich abstraktní morální principy - proto co je, jak je - legitimní, zatímco všechny ostatní, jako přirozená práva, jsou břitce odmítány jako nesmysl? Jaké je ospravedlnění formule o největším štěstí? Odpovědí je, že není žádné; je to jednoduše předpokládáno jako axiom, nad a mimo kritiku.

Navíc k sebe-popírajícímu se charakteru utilitarianistů lpících na nezvratném - a neanalyzovaném - abstraktním morálním principu, je tento princip sám vratký. Co je tak dobrého na 'největších počtech'? Předpokládejme, že velká většina lidí ve společnosti nenávidí a spílá rusovlasým lidem a velmi si přeje je vyvraždit. Předpokládejme dále, že v dané době existuje jen pár rusovlasých, takže jejich zánik by nevedl k žádnému rozeznatelnému poklesu ve všeobecné výrobě nebo v reálných příjmech pozůstávajících ne-rusovlasých. Máme pak říci, že je 'dobré', poté, co uděláme náš výpočet štěstí, pro velkou většinu zvesela zotročit rusovlasé, a tak maximalizovat svoji radost a štěstí? Jak Felix Adler uvádí, utilitarianisté 'vyhlašují, že největší radost, co největšímu počtu', by měla být společenským cílem, ačkoliv selhávají v tom, aby učinili srozumitelným to, proč radost velkého počtu by měla být závazným cílem i pro ty, kteří budou příslušet k menšině'. (8)

Navíc, rovnostářský předpoklad, že každá osoba se počítá právě jen jednou, je stěžejí sám o sobě jasným. Proč nepoužít nějaký systém vah? Opět tu máme v srdci utilitarianismu neprozkoumaný a nevědecký kus víry.

Konečně, zatímco utilitarismus mylně předpokládá, že morálka nebo etika je čistě subjektivně daná každému jednotlivci, v rozporu s tím naopak předpokládá, že tyto subjektivní touhy mohou být sečítány, odečítány a váženy napříč jednotlivci ve společnosti, tak aby bylo výsledkem kalkulace maximální společenské štěstí. Ale jak se ve světě může objektivní nebo kalkulovatelná 'společenská užitečnost' nebo 'společenské náklady' vylíhnout z čistě subjektivních tužeb, zvláště protože subjektivní touhy nebo užitek je striktně ordinální a nemůže být srovnáván anebo sčítán nebo odčítán mezi více než jednou osobou? Pravda se má pak opačně k základním předpokladům utilitarismu. Morální principy, které utilitarismus odmítá jako pouhé subjektivní

emoce, jsou intersubjektivní a mohou být použity pro přesvědčování různých lidí; zatímco užitek a náklady jsou čistě subjektivní pro každého jednotlivce, a tak nemůžou být srovnávány nebo váženy mezi jednotlivými osobami.

Pravděpodobně důvod proč se Bentham tiše přesunul od 'maximální radosti' v osobním utilitarismu ke 'šťěstí' v říši společenské, je ten, že hovořit o 'největší radosti pro co největší množství lidí' by bylo otevřeně moc směšné, protože emoce nebo vzrušení radostí je docela jasně nesčitatelné nebo nenásobitelné mezi osobami. To, že radost nahradil vágnějším a volnějším 'šťěstím', umožnilo Benthamovi takový problém zamlžit. (9)

Benthamův utilitarismus ho vedl k tomu, že množství 'agendy' pro vládní intervence do ekonomiky narůstalo. Něco z této agendy jsme viděli výše. Jiné položky zahrnují: stát blahobytu; zdanění za účelem přinejmenším částečného rovnostářského přerozdělování bohatství; vládní rady, instituty a university; veřejné práce na léčení nezaměstnanosti stejně jak podněcování soukromých investic; vládní pojištění; regulace bank a obchodníků s cennými papíry; garantování množství a kvality zboží.

2.4 Big brother - panoptikum

Utilitáriánští ekonomové často bývají - dle mého pohledu oprávněně - obviňováni z toho, že se snaží dát 'efektivitu' na místo etiky při obhajování nebo vytváření veřejné politiky. 'Efektivnost' na rozdíl od 'etiky' zní nesentimentálně, neústupně a 'vědecky'. No, velebení 'efektivnosti' jen smetá problém etiky pod koberec. Pro čí zájmy a na čí náklady by měla být společenská etika sledována? Ve jménu falešné vědy se 'efektivnost' často stává maskou pro vykořisťování, pro rabování jedné skupiny lidí pro přínosy jiné skupiny lidí. Často jsou utilitáriánští ekonomové obviňováni z toho, že radí 'společnosti' jak postavit nejefektivnější 'koncentrační tábor'. Ti kdož považují toto obvinění za neférové *reductio ad absurdum* by měli popřemýšlet o knížeti utilitaristických filosofů, Jeremy Benthamovi. Ve vážném slova smyslu byl Bentham *reductio ad absurdum* v benthamismu, živoucí objekt lekce, která plyne z jeho vlastní doktríny.

V roce 1768 ve věku 20 let, když se Jeremy Bentham vrátil do své alma mater, Oxfordu kvůli absolventské volbě, narazil na kopii knihy "Essay on Government" od Josepha Priestleye a narazil na magickou frázi, která změnila a ovládla od té doby jeho život: 'největší štěstí největšímu počtu'. Ale jak zjistila Gertruda Himmelfarbová ve svých jiskřivých a drtivých eseích o Benthamovi, ze všech jeho početných návrhů a fušování ve snaze sledovat tento svůj prchavý cíl, byl Jeremyho srdci nejbližší plán na panoptikum. Při návštěvě svého bratra Samuela v Rusku v 80. letech 18. století Bentham zjistil, že jeho bratr vytvořil takové panoptikum jako dílnu a Bentham okamžitě dostal nápad o panoptiku jakožto ideálním zhmotněném prostoru pro vězení, školu, továrnu - vlastně pro celý život společnosti. Panoptikum, v řečtině znamená 'vše vidící', a toto jméno bylo velmi vhodné pro objekt, který měl na mysli. Jiné benthamovské synonymum pro panoptikum bylo 'inspekční dům'. Myšlenkou bylo maximalizovat dohled nad vězni/žáky/chudými/zaměstnanci pomocí vše vidoucího inspektora, který by seděl ve věži v centru kruhové pavoučí sítě, schopný vidět do všech cel po obvodu. Pomocí zrcátek a jiných zařízení by žádný špehovaný nikdy nevěděl, kam se inspektor v daný čas dívá. Tak panoptikum by naplnilo cíl 100 % kontroly a dozoru nad společností; protože každý by mohl být pod kontrolou v jakýkoliv čas bez toho, aby o tom věděl.

Benthamovi obhájci redukovali tento návrh jen na reformu vězení, ale Bentham se pokoušel jasně ukázat, že všechny společenské instituce by měly být obsaženy panoptikem; tj. mělo sloužit jako příklad pro 'továrny, robotárny, chudobince, manufaktury, blázince, lazarety, nemocnice a školy.' Ateista by stěží citoval bibli, Bentham nicméně navoskoval v básnickém duchu společenský ideál panoptika, citací ze žalmů: "Sleduješ, jak chodím i jak uléhám, všemi mými cestami se zabýváš." (Jedná se o žalm 139 (záleží na vydání Bible). Neúplné znění tohoto žalmu je takovéto: "Ty mě, Hospodine, zkoumáš, Ty mě znáš. Ty víš, jak sedám a jak vstávám zas, už zdálky rozumíš mým myšlenkám! Sleduješ, jak chodím i jak uléhám, všemi mými cestami se zabýváš. Ještě než mi přijde slovo na jazyk, ty už to, Hospodine všechno víš!")

Profesorka Himmelfarbová vhodně tvrdí: "Bentham nevěřil v Boha, ale věřil v kvality zbožštěné v Bohu. Panoptikum bylo realizací božského ideálu, špehování chování viníků pomocí důvtipného architektonického návrhu, měnícího noc v den pomocí umělého světla a reflektorů, držícího člověka v otroctví pomocí složitého systému dozoru." (10)

Benthamovým cílem bylo přiblížit se nebo napodobit 'ideální dokonalost' kompletního a trvalého dozoru nad každým. Kvůli inspektorovu 'neviditelnému oku', se každý chovanec dostane sám do stavu totálního a stálého dozoru, tak bude dosaženo 'zjevné všudy přítomnosti inspektora'.

V konzistenci s utilitarianismem se měl na uspořádání společnosti usnést despota, který jedná 'vědecky' ve jménu největšího štěstí pro všechny. Jeho jménem, jeho vláda maximalizuje 'efektivnost'. Tak, v Benthamově originálním návrhu každý chovanec by byl držen v samovazbě, protože to maximalizovalo to, že by byl 'v bezpečí a klidu', bez toho, že by se došlo na nepoddajný dav nebo by plánoval útěk.

Obhajováním svého panoptika Bentham v jednom bodě přiznává pochybnosti a výhrady lidí, kteří vypadali, že chtějí maximální dohled nad svými dětmi nebo jinými záležitostmi. Připustil jako možnou nevýhodu to, že jeho inspektor by mohl být nadměrně despotický nebo i to, že věznění a samovazba pro všechny by mohlo 'vést k slaboduchosti', tak že bývalý svobodný muž by nebyl již více v hlubším slova smyslu člověkem: 'A zda by výsledky tohoto dovedně zpracovaného vynálezu nemohly vytvořit soubor strojů podobajících se lidem?' Na tuto kritickou otázku Jeremy Bentham dává příkrou, tvrdou a v zásadě utilitářskou odpověď: koho to zajímá?, říká. Jedinou vhodnou otázkou je: 'bude štěstí s největší pravděpodobností zvýšeno anebo sníženo pomocí této kázně?' Pro našeho 'vědce' štěstí při odpovědi nebyla žádná pochybnost: 'nazývejme je vojáky, nazývejme je mnichy, nazývejme je stroje; nebudou jiní než šťastní, nemám o to starost.' (11) Zde hovoří prototyp humanitáře s gilotinou anebo přinejmenším otrokářským kotcem.

Bentham byl jen ochotný modifikovat samovazbu pro každého chovance v panoptiku, protože by bylo velmi nákladné budovat jednu celou celu pro každou osobu. Ekonomika byla prvořadým zájmem při provozování panoptika - ekonomika a produktivita. Bentham se soustředil na maximalizaci nucené práce chovanců. Koneckonců 'pracovitost je požehnáním; proč ji líčit jako prokletí?' Sedm a půl hodiny denně stačí pro spaní a hodina a půl pro jídlo, potom všem připomíná 'nemělo by být zapomenuto, že čas jídla je časem odpočinku: krmení se je zotavováním.' Není zde žádný důvod, proč by chovanci neměli být nuceni pracovat 14 nebo i 15 hodin denně, šest dní v týdnu. Opravdu, Bentham napsal jednomu příteli, že se obával odhalit mnoho ze svých navrhovaných úspor, 'proto abych nebyl bit'. Měl na mysli chovance pracující ne méně než 'šestnáct a půl zisk přinášející hodiny' denně, oblečení bez punčoch, trik nebo

pokrývek hlavy a výživu pouze pomocí brambor, které v tu dobu byly považovány i chudými občany jako vhodné jen jako krmivo pro zvířata. Lože mělo být levné, jak jen bylo možné s pytli použitými na místo pokrývek a sítěmi na místo postelí.

Benthamův prvořadý zájem na ekonomice a produktivitě se stane srozumitelnějším díky velmi důležitému elementu v jeho plánu na panoptikum - elementu, který je často pozdějšími historiky zanedbáván. Velkým inspektorem neměl být nikdo jiný než samotný Bentham. Oblast vězeňství a patrně případně školy a továrny měly být poskytnuty Benthamovi, který by byl podnikatelem, inspektorem a tím, kdo vydělává zisk z tohoto návrhu. Není pak žádný div, že Bentham měl tak velkou důvěru ve schopnosti inspektora při maximalizování jeho vlastního štěstí ve stejný čas spolu se štěstím 'velkého počtu' chovanců panoptika. Benthamův dlouhodobý zisk, pokud tedy ne 'největší štěstí' vězňů, bylo zajištění dlouhodobé opatření, které by učinilo propuštěné vězně téměř trvalými nevolníky inspektora. V Benthamově konečném plánu pro jeho panoptikum by nebyl žádný vězeň propuštěn, pokud by se nepřihlásil do armády; nepřihlásil k námořnictvu nebo by za něj odpovědný hospodář neposlal kauci ve výši 50 liber. Musíme si být vědomi, že 50 liber byla v těch časech velmi pěkná suma, když nekvalifikovaný pracovník obdržel mzdu okolo 10 šilinků za týden - nebo jako mzda za dva roky. Kauce se měla po roce obnovovat (být tedy znovu zaplácena) a jakékoliv selhání v jejím obnovení by přivedlo vězně k tomu, aby byl poslán nazpět do panoptika, 'uvažovalo se do konce života'. Proč by měla jakákoliv odpovědná hlava rodiny (hospodář) mít zájem na poslání 50 liber za nějakého bývalého vězně? Pro Benthama byla odpověď jasná: jen pokud by vězeň byl ochoten pronajmout svoji práci hospodáři s tím srozuměním, že hospodář by měl stejnou moc nad pracujícím jako 'otec nad svým potomkem nebo mistr nad svým učedníkem'. Protože ohromná kauce by musela být každý rok znovu zaplácena, byl bývalý vězeň považován Benthamem za stálého otroka svého hospodáře.

Pokud by tu nebyla žádná kauce, byl by vězeň poslán do "přidruženého zařízení", které také fungovalo na principech panoptika. A kdo by lépe provozoval takové zařízení než hlavní nájemce věznic, tj. samotný Bentham? Opravdu, všechny podmínky panoptika byly navrženy tak, aby přivedli vězně a jiné chovance k tomu, aby byli ztročeni kontraktorem (Benthamem) vlastně na doživotí.

S ohledem na Benthamův prvořadý zájem na panoptiku a jeho přímou identifikaci jako nájemce musíme upozornit na to, co Himmelfarbová tvrdí: "zvláštní je převládající ochotná nedbalost životopisců a historiků k nejpodivnějšímu rysu tohoto plánu a rozhodující příčině pro jeho odmítnutí. Pro ně byl Bentham filantropem, který obětoval roky svého života a většinu svého jmění pro příkladnou reformu vězeňství, a které nebylo nevysvětlitelně, jak napsal jeden z jeho životopisců, 'dovoleno přinést pro tuto zemi výhody.' Většina knih o Benthamovi a i některé z nejuznávanějších historií trestní reformy až tak moc nezmiňují systém nájemce ve spojení s panoptikem, ani neidentifikují Benthama jako navrženého nájemce." (12)

Konečně se přepokládalo, že Benthamovo panoptikum bylo úzce spojeno a výrobou dřevoobráběcího stroje, který vytvořil v Rusku jeho bratr Samuel ve stejné době jako dílnu s panoptikem. Jaké lepší použití pro tisíce, jestliže ne mnoho tisíc chovanců, než aby pilně a levně pracovali, a tím vytvořili velké množství dřeva? Samuelův dřevoobráběcí stroj se ukázal být příliš drahým, aby mohl být postaven a poháněn parním strojem, tak by, Benthamovými vlastními slovy, "lidská práce vyzískaná ze třídy osob, z jejíž části se ani zručnost ani dobrá vůle nedala vyzískat... by nyní nahradila parní stroj...?"

Bentham měl sotva za cíl omezit panoptikum na třídu vězňů, což obzvláště ukazuje jeho návrh panoptika pro chudobince. Benthamovo dílo "Pauper Management Improved" sepsané původně v roce 1797 a znovu vydané v roce 1812, navrhovalo akciovou společnost, jako byla Východoindická společnost, která by byla najímána vládou, aby provozovala 250 pracovních domů, každý poskytující ubytování pro dva tisíce chudých v jednom souboru budov, kteří by byli předmětem 'absolutní' autority nájemce-inspektora-guvernéra, a trpící životospřávou velmi podobnou vězeňskému panoptiku.

Kdo by tvořil třídu chudých, která by žila pod otrockým pracovním režimem panoptika chudobinců? Podle Benthama, společnosti - které by byl samozřejmě šéfem, by byla přidělena 'donucovací moc' zmocnit se každého, kdo by 'neměl ani zřejmou obživu anebo převoditelné vlastnictví, ani čestné a dostatečné prostředky pro živobytí.' Při této dosti elastické definici by průměrný občan mohl být legálně povzbuzován donucovací mocí společnosti a naváděn k tomu, aby se zmocnil každého, koho by považoval za člověka s nedostatečným živobytím a odvezl ho do chudobince s panoptikem.

Benthamem navržený rozsah sítě chudobinců nebyl ničím jiným než grandiosním. Domy měly zahrnovat nejen 500 tisíc chudých, ale také jejich děti, které byly nadále vázané společností, i pokud by jejich rodiče byli propuštěni, jako učni až do počátku dvacátých let svého věku, i kdyby se oženili/vdaly. Tito učni by byli uzavřeni v dodatečných 250 domech s panoptikem, což by přivedlo celkový počet chovanců pracovních domů k počtu ne méně než jeden milion. Pokud vezmeme do úvahy to, že celková populace Anglie v ten čas byla jen devět milionů, tak by to znamenalo, že Bentham si představoval, že uvrženo do otrocké práce, řízeno a vykořisťováno jím samotným bude přinejmenším 11 % populace národa. No, někdy si Bentham představoval, že jeho panoptika by uvěznila až tři pětiny britské populace.

Jeremy Bentham se začal zabývat svým panoptikem v roce 1786 ve věku 38 let; o pět let později publikoval návrh a bojoval za něj po dobu více než dvou dekad, také marně nabádal Francii a Indii, aby tento návrh přijaly. Parlament nakonec tento plán v roce 1811 odmítl. Po zbytek svého dlouhého života Bentham této porážky litoval. Téměř na konci svého života ve věku 83 let sepsal Bentham dějiny této záležitosti, paranoidně přesvědčoval, že král Jiří III. sabotoval tento plán

kvůli osobní mstě, která měla původ v Benthamově opozici ke královu projektu války proti Rusku v 80. letech 18. století (Titul knihy je *History of the War Between Jeremy Bentham and George III. (1831) By one of the Belligerents.*) Bentham lamentoval, 'Představte si, jak mne nenáviděl... Ale pro něj mohli být všichni chudí v zemi stejně jako všichni vězni v zemi v mých rukách! (13) Opravdu tragédie!

Jeremy Bentham započal svoji kariéru jako tory, typický věřící 18. století v osvícený despotismus. Hledal osvícené despoty, jako byla Kateřina II. Veliká nebo Jiří III., aby zavedli jeho reformy a pomatené návrhy, kvůli 'největšímu štěstí největšího počtu', v účinnost. Ale selhání v tom, že by bylo protlačeno panoptikum, mu absolutní monarchie otrávil. Jak napsal, 'já... nikdy nepodezíral lidi, kteří byli u moci, že by byli proti reformám. Předpokládal jsem, že jen chtějí vědět, jak by bylo dobré se jich chopit! Zklamaný Bentham sám dovolil to, aby byl získán, zvláště svým velkým žákem Jamesem Millem pro radikální demokracii, a k tomu, co se stalo známým jako filosofický radikalismus. Jak Himmelfarbová shrnuje nový radikalismus, jeho inovací bylo učinit největší štěstí pro co největší počet závislým na největší moci největšího počtu, největší moc by měla být uložena do 'všezahrnující legislativy'. (14) A pokud, jak tvrdí Himmelfarbová, 'největší štěstí největšího počtu může vyžadovat 'největší strádání hrstky', potom ať tedy nastane.

Zdá se být stěžejní přeháněním, když Douglas Long Benthamovy společenské názory srovnal s moderním totalitářem B. F. Skinnerem (1904-1990). Bentham napsal ke konci svého života, že slovo 'svoboda' a 'liberální' jsou mezi 'těmi nejvíce škodlivými' v anglickém jazyce, protože zatemňují geniální věci, jako je 'štěstí' a 'bezpečí'. Pro Benthama je stát nezbytným zdrojem práva a povinností každého jednotlivého občana je toto právo poslouchat. Co veřejnost potřebuje a chce, není svoboda, ale 'bezpečí', kvůli kterému musí být moc suverénního státu neomezená a nekonečná (A kdo má ochraňovat občana před jeho suverénním státem?) Pro Benthama, jak tvrdí Long: "Samotný charakter myšlenky svobody více než jiná představa, znamená hrozbu pro úplnost a stabilitu Benthamova hledání 'vědy o lidském charakteru'. Neurčitelný, otevřený charakter klasického liberálního pohledu na člověka, byl Benthamovi cizí. "On hledal spíše dokonalost neo-newtonovské společenské fyziky." (15). Je jistě výstižné, že velkohubý Bentham sám sebe viděl jako 'Newtona světa morálky'.

Filosofičtí radikálové i přes jejich vyhlašovanou oddanost laissez-faire, přijali nejen Benthamovu pozdní demokratickou víru, ale i jeho oddanost panoptiku. John Stuart Mill, ačkoliv většinu času nejvíce proti-benthamovský během své věčně kolísavé kariéry, nikdy panoptikum nekritizoval. Navíc, Benthamův brilantní 'Lenin', James Mill, i přes horlivost stran pohřbívání Benthamových statistických ekonomických názorů, obdivoval panoptikum s extravagancí samotného Mistra. V článku "Prisons and Prison Discipline", napsaném pro *Encyclopedia Britannica* v roce 1822 nebo 1823, vychválil Mill panoptikum do nebe, jakožto 'výborně vysvětlené a ověřené' na velkém

principu užitku. Každý aspekt panoptika získal Millův potlesk: architektura, sítě místo postelí, vševídnoucí dozor, pracovní systém, systém smluv, trvalé zotročení 'propuštěných vězňů'. Millovo štědré ocenění se konalo jak v soukromí, tak i na veřejnosti, protože v jednom dopise editorovy Encyclopedie trval Mill na to, že panoptikum 'se mně jeví jako dokonalá cesta'.

Poznámky:

(1) William E. C. Thomas, *The Philosophic Radicals: Nine Studies in Theory and Practice 1817-1841* (Oxford: The Clarendon Press, 1979), str. 25.

(2) Viz *Ibid.*, str. 35-36.

(3) Werner Stark, 'Introduction', in Stark (ed.), *Jeremy Bentham's Economic Writings* (Londýn: George Allen & Unwin, 1951), II, str. 18-19.

(4) John Plamenatz, *The English Utilitarians* (2. vydání, Oxford: Basil Blackwell, 1958), str. 734.

(5) John Wild, *Plato's Modern Enemies and the Theory of Natural Law* (Chicago: University of Chicago Press, 1953), str. 69-70.

(6) Herbert Spencer, *Social Statics* (New York: Robert Schalkenbach Foundation, 1970), str. 3 a dále.

(7) Jak tvrdí Plamenatz, Bentham a jeho následovníci zdůrazňují 'že žádný člověk nemůže toužit po žádné radosti než je ta jeho vlastní', a přesto paradoxně trvají na tom, že největší štěstí, bez ohledu na to čím štěstí, je jediným kritériem morálky'.

Plamenatz, předchozí citace poznámka 4, str. 18. A profesor Veatch tvrdí, že ,utilitaristé měli vždy nějaké problémy s tím, aby ukázali, proč má mít někdo povinnost myslet na ostatní. Jestliže někdo začne s tím, že založí svoji etiku na přímočarých hedonistických principech, zdůrazňující, že štěstí je jedinou hodnotnou věcí v životě a doporučuje, aby se morální činitel soustředil jednoduše na vytváření toho, aby měl štěstí, je zřejmě obtížné učinit přechod od takového počátečního bodu k dalšímu tvrzení, že tento morální činitel by se měl sám zabývat nejen svým vlastním štěstím, ale stejně tak i štěstím ostatních'. Henry B. Veatch, *Rational Man: A Modern Interpretation of Aristotelian Ethics* (Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1962), str. 182-183.

(8) Felix Adler, 'The Relation of Ethics to Social Science', in H.J. Rogers, (ed.), *Congress of Arts and Science* (Boston: Houghton Mifflin, 1906), VII, str. 673. Peter Geach také činí tu námitku, co kdyby i v rámci utilitarismu mohlo být větší štěstí získáno tím, že by se následovala přání malého počtu? Viz Peter Geach, *The Virtues* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), str. 9 a dále.

(9) Je zde mnoho dalších omylů v utilitarismu. Pro příklad, i když předpokládáme, že štěstí může být sečítáno nebo odečítáno mezi osobami, proč by nemohlo být větší celkové štěstí získáno následováním přání mešního počtu lidí? A co pak? Viz Geach, *Ibid.*, poznámka 8. Navíc se utilitaristický předpoklad naprosté morální indiference mezi subjektivními užitky nebo preferencemi často ukáže jako neintuitivní. Kolik lidí (většina?) bude například tvrdohlavě zastávat názor utilitaristů, že něčí touha vidět nevinného člověka zraněného by se měla do společenského kalkulu započítávat stejně jako jiné, méně škodlivé preference? Srovnej s Murray N. Rothbard, *The Ethics of Liberty* (Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press, 1982), str. 213; česky vyšlo jako *Etika svobody* (Praha: Liberální institut, 2009).

(10) Gertrude Himmelfarb, *Victorian Minds* (1970, Gloucester, Mass.: Peter Smith, 1975), str. 35.

(11) Ibid., str. 38.

(12) Ibid., str. 58-59.

(13) Ibid., str. 71.

(14) Ibid., str. 76.

(15) Douglas C. Long, *Bentham on Liberty* (Toronto: University of Toronto Press, 1977), str. 164. A Long píše: Bentham rozšířil svůj pohled na funkce, které přísluší tvůrci práva, až se zdálo ... že zahrnují každou představitelnou formu společenské kontroly nad světem lidského jednání'. Ibid., str. 214.